

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
ՏԵԱՌԱ ՏԵԱՌԱ ԳԱՐԵԳՆԻ Բ
ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐքԻ ԵՒ
ՍՐԲԱՁՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԵՂԻՇԵ ՎԱՐԴԱՊԵՏ /Վ դ./

ՄԱՐԴԿԱՆՑ ՀՈԳԻՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

(այն մասին, թե որտեղից են առաջանում և մարմնից ելնելուց հետո ուն մոտ են գնում
կամ արդյո՞ք առավել իմաստուն են դաշնում)

Գրաբարից աշխարհաբարի վերածեց Վահրամ քին. Մելիքյանը
Խմբագիր՝ Տրդատ քին. Բոզիկյան

Երևան 2006

ԵՂԻԾԵ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՄԱՐԴԿԱՆՑ ՀՈԳԻՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ¹

(այն մասին, թե որտեղից են առաջանում և մարմնից ելնելուց հետո ուն մոտ են
գնում

կամ արդյո՞ք առավել իմաստուն են դառնում)

Որ հոգիներ գոյություն ունեն, վկայում է նաև մեր լինելիության բնույթը, քանզի երկու բան ունի մարդ տեսակը՝ մեկը շարժում է, և մյուսը՝ շարժվում։ Շարժողն² իմացական բնություն ունի, իսկ շարժվողը³ գործում է հարատև սնվելով։ [Մրանց] միությունը⁴ հաստատվում է այն ժամանակ, երբ երկուսը տնկեցությամբ միասին են ապրում։ Իսկ երբ շարժողը հեռանում է, մարմինն անկենդանանում է։ Սակայն մեր Օրենսդիրն⁵ ասում է, որ մարդու հոգին Աստծո փչումից է [առաջանում], իսկ Նրան ծանօթ և բարեկամ մի մարգարե Տիրոջ անունից ասում է. «Հոգիներն ինձնից են բխում, և ամեն շունչ ես ստեղծեցի՝ ասում է Տերը»⁶։ Նույն հոգով Օվսիա⁷ մարգարեն ասում է. «Ո՞վ հաստատեց մարդու մեջ նրա հոգին»⁸։

Բարի է [մարդու մեջ] այդ միաբանությունը, որովհետև ոչինչ չի ստեղծվել առանց Աստծո։ Սակայն պետք է իմանալ դրա որպիսությունը։ Գիտենք, որ Աստված արարածներին նյութից չստեղծեց, ոչ էլ ինչ որ էության սերմից, և Աստծուն ճանաչում ենք իբրև անբաժանելի բնություն, իսկ արարածներին՝ հատկուող։

Դարձյալ չենք կարող ասել, թե արարածիս այս մեծ մամինը ոչնչից է [ստեղծվել] կամ էլ ինքնաբույս գոյացում է, ոչ էլ տարակուսանքի մեջ ենք, թե որտեղից է Աստծո՝ իմանալու և որևէ բան ստեղծելու բնական կամքը. այլ մշտագոյն է Աստված՝ մշտապես արարելու իր գորությամբ. Երբ ցանկացավ, այնպես կամեցավ, ինչ ուներ մտքի մեջ, գոյության բերեց, քանզի իմացական էությունն իմանալիների արարիչն է։ Իսկ ինչպես⁹ է, որ արարչական գորություններն անմարմին են, իսկ արարչությունը՝ [բաղկացած է] անմարմիններից և մարմնավորներից՝ բազմաթիվ տեսակներով՝ յուրաքանչյուրն իր մասերով, որովհետև կա մի ոստ, մի բուն, բայց բազում արմատներ, իսկ արմատներից էլ՝ բազմատեսակ շառավիղներ։

Արդ, ինչպես վերն ասացինք, երկնայինից [առաջացան] երկնայինները, իսկ երկրից՝ երկրայիններս, իսկ մարդը բաղկացած է երկնայինից և երկրայինից։

¹ Թարգմանությունը կատարվել է Արքոյ Հօրմ Սերոյ Եղիշէի Վարդապետի Սատենագրութիւնք ըստ ընտրելագոյն ընթերցուածոց գրչագրաց, Վեմետիկ, ի տպարանի սրբոյն Ղազարու, 1859 գրքում հրատարակված բնագրից։

² իմա՝ հոգի

³ իմա՝ մարմին

⁴ իմա՝ հոգու և մարմնի

⁵ իմա՝ Աստված

⁶ Եսայի ԾԷ. 16

⁷ պետք է լինի Զաքարիա մարգարե

⁸ Զաք. ԺԲ 1

անշոշափելին երկնքից է, շոշափելին՝ երկրից: Որովհետև եթե հրեշտակների գոյացությունը երկնքի, իրի և օդի ծնունդ ենք համարում, ինչպես և մեծն Դավիթն է ասում. «Ո՞վ ստեղծեց իր հրեշտակներին որպես հոգեղեններ»⁹ և [Աստծո] պաշտոնյաներին անվանում «կիզիչ հոլո», - ապա պարզ է, որ մարդկանց հոգիները, միևնույն նյութից առաջանալով, Արարչի կամքով առաքվում են մեր ֆիզիկական գոյության մեջ և հրեշտակային կամ էլ դիվական չեն, ինչպես ոմանք են անվանում, այլ պարզապես հոգիներ են և մարդկային հոգիներ:

Հրեշտակների հոգիները պարզ էություն են՝ անմարմին, անհոդ, անշոշափելի, անքանակ, կատարելապես անձնավոր, և նրանց կատարյալ անձնավորությունն ինչ որ բանից չի առաջացել, այլ ինքնակատար էություն է, կատարյալ գոյացություն:

Իսկ մարդկանց հոգիները պարզ գոյացություն են, հստակ էություն, անխառն, մաքուր, ինացական բնություն, Նախատիպի պատկերով, ինքնաշարժ, ինքնագիտակից, տևականորեն անմահ, մարմնին հարկակից, միաորակ, անձանձրանալի միազո, մասերի չբաժանվող, անհատ գորություն, անժերանալի կյանք ունեցող, անբնակավայր: Նախքան մարմնի մեջ մտնելը ինացական և անքանակ կերպով գոյության եղանակների կարողություն ունեն, իսկ մարմնի մեջ բնակվելով՝ ամենը ծեռք են բերում, ինչպես կամենում են: Եվ չնայած հայտնի է, որ բնությամբ տարբեր են մարմնից, սակայն ես հոգուս բարոյական թելադրանքի համաձայն կարծում եմ, որ [հոգին և մարմնը] մերձավոր կապի մեջ են միմյանց հետ:

Գովաբանվում է քնարը, սակայն միայն քնարահարի ծեռքին: Գեղեցիկ են երաժշտական ծայները, սակայն միայն երաժշտի միջոցով. որևէ չքնաղ շինվածք տեսնելիս ոչ թե նրանով ես հիանում, այլ ճարտարապետին ես գովում: Սակայն եթե չկա քնար, չի երևում քնարահարը, սույնպես և ծայնավոր երգերի բոլոր գործիքները երաժիշտների միջոցով են դրսերպում: Սակայն, եթե գործիքները վնասված են, օրինակ՝ փողը՝ ջաղջախված, լարը՝ խոնավացած, ապա արվեստագետը, լինելով առողջ, հմտությամբ ու գիտությամբ լեցուն, չի կարող բարձր արվեստ ցույց տալ և բոլոր առումներով արվեստի մեջ ձախողվում է: Իսկ եթե [Երկուսն էլ] կատարյալ վիճակում են միմյանց հանդիպում, ապա բազմամարդ քաղաքներում միմյանց սփոփիչներն ու միսիթարիչներն են հանդիպում, և յուրաքանչյուրն իր բնությամբ զատ և որոշ է մնում՝ միախառնված վիճակով հանդերձ:

Այսպիսով, խիստ գեղեցիկ մեր Արարիչը մեր մարմնի բնությունը հաստատեց իբրև բաժանյալ շինվածք, իսկ հոգու գոյացությունը դարձրեց անբաժանելի և միացրեց իրար՝ կարծես քնարահարը քնարին, որպեսզի շարժվի և շարժի աչքը՝ տեսնելու, ռունգերը՝ հոտոտելու, քիմքը՝ ճաշակելու, լեզուն՝ խոսելու, իսկ խելքը՝ իմանալու համար: Մարմնի այս բոլոր մասերի բազմությունը շարժվում է, կենդանի է և գործառնության մեջ է այնքան ժամանակ, քանի դեռ միաբան են շարժողն ու շարժվողը: Սակայն եթե թերություն լինի՝ սա քայքայվի, իսկ նա հեռանա, լրելով կդադարի արվեստների ողջ բազմությունը. սա կվերադառնա դեպի իր բնությունը, իսկ մյուսը կբարձրանա դեպի իր կայանը: Այսպիսի վիճակում, [հոգին] ինքն իր մեջ գիտի, ինքն իր մեջ հանգիստ է գտնում, ինքն իր մեջ ավելանում է, ինքն իր մեջ ուրախանում, ինքն իր մեջ տրտմում, ինքն

⁹ Սաղմ. ՃԳ 4

իր մեջ շարժվում, ինքն իր մեջ էլ դադար առնում, ինքն իր համար լիարժեք ինքնազո իմացություն ունի, ինքնալուր է և ինքնատես:

Իսկ եթե որևէ մեկը ցանկանում է գիտենալ հոգիների տեղերի կամ կայանների մասին, թող հետևի իմ խոսքին, որը ոչ թե գետնաքարշ ընթացքով է, կամ ծովային ձանապարհորդությամբ, կամ առասպելական բարբաջնամբ, այլ ճշմարիտ Վարդապետությամբ, Սուրբ Գրքի վկայություններով։ Այնտեղի մասին, ուր առաջալը հակշտակվեց, որտեղ պատրաստված են պարզաները, չենք կարող բացատրել մարմնավոր զգայություններով։ այն իմանալի տեղերը երկնայինների քաղաք ենք կոչում, անվանում ենք Վերին Երուսաղեմ, այլև՝ ազատ հավաքատեղ։ այնտեղ են բյուրավոր հրեշտակները, մարոկանց՝ բանականորեն իմանալի, բայց ոչ զգայական հոգիները։ Իսկ եթե կամենում ես գիտենալ արդար ննջեցյալների [հոգիների] մասին, կասեմ ավելի հստակ։ որ նյութից, որ Վերցվեց, նույնին և գնաց, հանգչեց։ Լսիր և մեծն Սիմոն վեմին, հատկապես փիլիսոփաներից Ճարտարներին ուսուցանելիս, երբ գրավեց նրանց միտքը արարչության մասին ճառելով, ասաց նաև հրեշտակների՝ սուրբ, անապական, անխառն, վերին հողմերի կայանի մասին, որը և «հավաքատեղ» կոչեց առաջալը։

Իսկ եթե որևէ մեկը Մովսեսի գրվածքներին դիմի և մեր հոգին Աստծոն փչում կոչի, այն ևս նրան մեծ տարակուսանքի մեջ կացի այն աստիճան, որ աննարմին Աստծուն մարմնական ձևի մեջ կդնի՝ որպես թե բերանով, ռունգերով ու շուրթերով է փչում։ սրանից պետք ենթադրել [մարմնի] բոլոր մյուս անդամները, որը քավ լիցի, և թող որևէ մեկի մտքով այսպիսի բան չանցնի՝ Աստծուն զգայական գործիքի կարոտ համարել։ Ուրեմն, «փչումը» պետք է հասկանանք ոչ թե [անցում] մեկից մյուսին, այլ այն, որ մեկի փչելը մյուսին հոգիացրեց՝ կարծես, անգոյին գոյության կոչեց, անհոգի էակին հոգիով օժտեց և նրան կենդանություն տվեց։

Քանզի եթե ասում եք, որ փչումն Աստծոն էությունից էր, ապա ի՞նչ պետք էր հետևյալ արտահայտությունը։ «Նրա դեմքին կենդանության շունչ փչեց, և մարդը եղավ կենդանի հոգի»¹⁰։ Ինչպես պարզ է այդ խոսքի իմաստից, արարված առաջին հոգին անվանեց «կենդանի շունչ»՝ իբրև մի առանձին արարչագործություն՝ մեծ խորհուրդը շեշտելու համար։ Այսպիսով, որպեսզի ողջ արարչագործության մեջ մարդն ավելի պատվական երևա, մեծարեց նրան՝ ասելով, թե ծեռքերով մարմինն ստեղծեց, իսկ բերանով հոգու փչումը [կատարեց]։

Քանի որ աննախանձ է Աստվածությունը և առանց դիտավորության պարզականությունը մեր բնությունն անվանել «աստվածության պատկեր», մինչդեռ հայտնի է գիտուն մարդկանց, թե բնությամբ որքան հեռու են միմյանցից մարդը և Աստված։ Ուստի և, Մեծն Եսայի մարգարեն տեսավ Աստծուն և զարհութեց։ նա պատմում է [Աստծո] զրորդյան մասին, բայց իսկության մասին լուս և ձանաչելով մեր բնությունը՝ խոնարհությամբ բարբառում է. «ինձնից են բխում հոգիները և ամեն շունչ են եմ ստեղծել՝ ասում է Տերը»¹¹։

Այսպիսով, պարզ է հոգու արարչությունը. արձակվում են Աստծո կամքով անոսր բնությունից, ինչպես վերև ասացինք։ Երկինքն ստեղծվեց որպես մոտավոր իմանալի, բայց ոչ շոշափելի, սույնպես և երբ հոգիները մարմնից դուրս են գտնվում, բոլոր արտաքին էակներին տեսնում են և նրանց հետ լինելով՝ չեն կարող մարմնի մեջ հաստատվել և ոչ էլ մարմնի պետքերը կատարել. ինչպես որ նախապես հարկադրված էին դուրս չգալ մարմնից, նմանապես մարմնից դուրս

¹⁰ ԾԱՆԴ. Բ 7

¹¹ Եսայի ԾԷ 16

Ելնելուց հետո չեն կարող Ենթարկվել մարմնական պետքերին մինչև այն օրը, երբ կհայտնվի արարածների Արարիչը:

Բնությամբ երկու բան է բնորոշ մարդ տեսակին՝ մեկը ղեկավարն է, երասանակալը և ուղղիչը, իսկ մյուսը՝ բնակվողի բնակարանն ու զարմանալի շինությունը՝ անմահ հոգու անուրանալի բնակարանը, որով ինանալին մարմնական այս կենցաղավարությամբ սրա հետ ուրախությամբ հաղորդակցում է և տեսանելին անտեսանելիի հետ համագործակցելով՝ չի հեռանում թանձր մարմնից, որովհետև սա իշխանություն ունեցողի քաղաքն է՝ խնամքի, սննդի կարիք ունեցող կենդանի տաճար, բայց եղծանելի, քայլայնան Ենթակա ժամանակավոր վայելչություն: Իսկ տիրականը՝ հոգին, իբրև թագավոր, տեսուչ և իրավախոհ դատավոր, քանզի սննդի և դարմանի կարիք չունի, անապականելի է և չքայքայվող. սրան՝ աստվածային օրինադիր Մովսեսը «Աստծո փչում» անվանեց: Արդ, ոչ թող չենթարկվի խոսքի [բառերի ազդեցությանը], այլ՝ դրանց մտքին, քանզի անմտություն է «Աստծո փչում» արտահայտությունը հասկանալ որպես բերանի և ռունգերի որոշակի տեղի առկայության նշան, հակառակ դեպքում Ենթարկվում է մարմնի մյուս մասերի առկայություն, որով անմարմնին ու ոչ կարիքավորին զգայականի և կարիքներ ունեցողի հետ ենք շփոթում: Ուրեմն, ճիշտը հողմաշարժ կենդանությամբ սրա վրա գոյացնողին փչել հասկանալն է, որով մարդը կենդանի հոգի դարձավ՝ աստվածահրաշ միավորությամբ հաստատվելով, ըստ թագավորի խոսքի իսկության, թե՝ «Ո՞վ հաստատեց մարդու մեջ նրա հոգին»¹²: Նաև ոչ թե «հաստատվել», այլ «Ելնել» բառն է օգտագործում Երեմիան՝ ասելով. «Կենդանի եմ ես, - ասում է Տերը»¹³, որ հոգին ինձնից Ելավ»¹⁴, որով ցույց է տալիս, թե միայն Նա է բարի կամքով օժտվածների արարիչը:

Աստված անբաժանելի բնություն է. Աստծուց անհնար է որևէ բան բաժանել: Եվ դարձյալ, հոգին ոչ ինքնաբույս է, ոչ էլ սկզբնապես որևէ նյութ գոյություն ուներ, երբ Նա ստեղծում էր պատվական այս հոգին, քանզի Աստծուն մշտնջենակից որևէ բան չկա: Այն որևէ բանից չի առաջացել, նրա գոյության սահմանը ոչ չգիտի, բայց այն առանց պատճառի չէ, որովհետև դրա արարիչն Աստված է:

Եվ այն, որ հոգին իր բնույթով Երկնային է, Երևում է նրանից, որ մարմնից դուրս գալով՝ չի իշնում դեպի Երկիր, այլ բարձրանալով ցույց է տալիս, որ իր ծննդավայրը իմանալի Երկիրն է: Իսկ իմացականից անջատված մարմննը չի բարձրանում գերակայի մոտ, այլ իշնում է դեպի իր ծնող հողը, որից Երևում է, որ Աստված ախտականից ստեղծեց ախտավորը, իսկ անախտից՝ անախտը: Իսկ [իրարից] բաժանվելուց հետո [ոչ մեկը] չի հեռանում, այլ գնում հանգչում է իր տեղը՝ ըստ այս խոսքի. «Մարդը գնաց իր հավիտենական տունը, իսկ հոգին, որ Աստված էր տվել, նրա մոտ վերադարձավ»¹⁵:

Արդ, գնալով միանում է լույսին, որից ծնվեց, որովհետև արձակվեց մարմնի կապանքից, որին կապված ու միացած էր: Քանզի ինչպես մեքենայով ո՛ղ նետված քարը, երբ արձակվում է, իսկույն ընկնում է գետին, որտեղից վերցվեց, այնպես և հոգին այժմ ավելի ծանրացած է, քան օդը, բայց մյուս վիճակում օդը դարձյալ ավելի գորավոր է դառնում, քան [հոգին] և այն իրեն մոտ է ձգում: Իսկ

¹² Զաք. ԺԲ 1

¹³ Երեմ. ԻԲ 24

¹⁴ Այս հատվածը Եղիշե վրդ. վերագրում է Երեմիա մարգարեին, սակայն վերջինիս մարգարեության գրքում նման հատված առկա չէ:

¹⁵ Ժող. ԺԲ 5-7

[հոգին] կազմված է հրից, հողմից, լուսից, մարմինն էլ՝ հրից, ջրից, օդից, հողից, որոնք ներդաշնակված են հակառակախառն զուգակշիռ միությամբ՝ երկուսը՝ վերապաց մշտաթռիչ թեթևությամբ, երկուսն էլ՝ վայրաբեր ծանրությամբ, մշտաշարժ երկրաքարչությամբ, քանզի Աստծո բնական ինաստությունը նշանակում է ոչ այլ ինչ, քան այս՝ գիտենալ արարման նյութը. Աստված՝ որ մշտնշենապես իմացականի մեջ ուներ իմանալիի գաղափարը. Երբ կամեցավ ստեղծել, սահմանեց և իմանալին դարձավ իբրև մայր: Եվ նրանից երկու ծնունդներ եղան՝ տեսանելի և իմանալի, և երկուսից էլ առաջացան բազում տեսակներ, անմարմնից՝ անմարմինները, իսկ մարմնից՝ մարմնավորները. դրանք են հրեշտակները և մարդիկ:

Մարդը երկնայինի և երկրայինի գեղեցիկ խառնվածք է՝ միավորված Աստծո ստեղծագործ իմաստությամբ. պարզը և ավելի թեթև երկնքից է, ծանրը և բաղադրյալը՝ երկրից: Որովհետև նյութական այլ տեսակների բնությունը ճանաչում ենք միանգամայն որպես ստորադաս և անհանձար, իսկ մեր մեջ եղած այս իմանալին վեհագույն, ազատ և [ստեղծված] անախտ նյութից է՝ նման Աստծո բնությանը: Այն հրեշտականնան է և նույն էությունից, սակայն հրեշտակ չէ, այլ միայն հոգի և կապված այս անարգ նյութին, բարձունքից և երկնային, հակառակամետ և անընտանի ստորակա երկրայինին, սակայն դրան հնագանդված մարմնի կապանքներով:

Եթե մեկը կամենում է մարդկային հոգու կայանների մասին սովորել, թող չքննի երկրաքարշ ախտերով ծանրացած թանձր մտքով, այլ [մտքով] ճախրելով սուրբ Պողոսի նման, որ խոսում է անպատմելի վայրի մասին, որ «դրախտ» անվանեց և «երրորդ երկինք»՝ նկատի ունենալով այն վերին հաստատությունը: Արդ, այստեղից հոգին հափշտակվելով հասնում է հոգեոր կայանը, որն Աստվածային պատումը կոչում է «վերին Երուսաղեմ», ուր ննջած բյուրավոր արդարների հոգիներն ուրախանում են՝ առաջատեսը լինելով Աստծո բարիքների. [այստեղ] անպատմելի, անուշահոտ և լուսավոր օդ է, որի մեջ չկա դառն այլախառնություն:

Ահավասիկ, ասացի պարզ խոսքերով, թե որտեղից են առաջանում հոգիները, թե ինչպես իրենց բնակության վայրն են գնում, և թե ինչպես մարմինը դարձյալ իր ազգակից տեղին է միանում՝ ապականության դաշնալով: Սակայն անտեսանելին և անեղծը, առավելատես դաշնալով, կարիք չունի այլևս մարմնական այս կյանքի և ոչ էլ հայտնապես երևալու: Նրան չեն կարող անզամ տեսնել մարտիրոսները, ովքեր առավել պատվի արժանացան: Նրանք որևէ մեկին հայտնվել չեն կարող, ոչ էլ Կարբոթին՝ Եմոնի որդուն¹⁶: Իսկ եթե մեկն անարգաբար կամ անկիրթ սովորությամբ երազներով առաջնորդվի՝ վերստին անցնելով հեթանոսական սովորության, (օրինակները բազում են՝ ինչպես որ աստղագիտությամբ զբաղվող Աստծուն ծանոթ մոգ քաղեացիները, բարելացի գավազանահարները և յարդահմաները, Հրեաստանի և Երուսաղեմի հմայություններ անողները, երբ սուրը մտավ Ռաբոթ, Ամոնի որդիներին հասնելով կանգնեց երկու ճանապարհների գլխին. Երկու ճանապարհ, որ նույն աշխարհից են դուրս գալիս¹⁷, և ստությամբ արդարացվեցին հմայությունները, երբ սուրը մտավ Ղովտի պարանոցը և նրանցից անիրավության վրեժը ուզում էր լուծել: Այլևս վիուկ մի կին՝ Սավուղի Ճշմարտապատումը, և Միջազգետքից ստուգատես մի մարգարեի՝ Բաղաամի իղձը, բարելոնացիների խորամանկությունից փրկող Երեմը

¹⁶Հրատարակության մեջ բնագրի այս հատվածը հղում է այլ բնագրի:

¹⁷Տե՛ս Եգեկ. ԲԱ 18-22:

Հրեաստանից, և Փարավոնի երազատես և երազահան Հովսեփից), - ապա դա մերժված է Քրիստոսի Եկեղեցու կողմից՝ Ճշմարիտ Գրքի հիման վրա, որովհետև դա հեթանոսական է և ոչ թե քրիստոնեական:

Սակայն եթե մեկը հանդգնաբար այս մտայնությամբ տարվի՝ օտար խորհուրդներով նշանագրեր գծելով, մարգարեանալով ապագայի նասին կամ երազահմա լինելով, ցնորվելով սուս երազահանության մոլորությամբ, անքրիստոնեաբար ընթանալով անանցանելի պողոտայով և մեր միջի բնական կրթերը Ճշմարիտ հռչակելով, ապա այսպես վարվելով, դատարկախոսությամբ վնասում է իր խելքը և հիվանդագին ծևով տարբեր բաներ տեսնելով հիմարաբար խոսում է, ինչպես որ հարրեցողներին է թվում, թե Երկիրն իրենց շուրջն է պատվում: Մեր զգայությունը, երբեմն ջերմումից այլայլվելով, մեր մեջ պարզում է, թե այսպիսի Երևոյթը ինչից է: Կամ նա, ով տեսնելով դևերին մոլորյալ մեռյալների նմանությամբ կերպարանավորված, որոնք մարդու կենդանի ժամանակ գիտեին նրա մասին և նույնին նմանվելով հայտնվում են տրտում կամ զվարթ դեմքով՝ ասես ինչ-որ պատվեր տալու կամ զգուշացնելու համար, (կարծես թե մեռյալի սպանված մարմինը հոգիացել է և միացել է հոգուն)` ինչն օգտակար չէ, վնասում և մոլորեցնում է,- այդ մասին տգիտորեն ճարտարությամբ պատմում է, այդպիսին քրիստոնեությունից հեռու մեկն է: